

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови
імені професора К. Ф. Шульжука

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

**Навчально-методичний посібник із
синтаксису складного речення**

для здобувачів ступеня в/о «Бакалавр»
спеціальностей 014 Середня освіта
(Українська мова і література),
035 Філологія (Українська мова та література)

Рівне – 2023

УДК 811.161.2 367.335 (072)
С 91

Обговорено і схвалено на засіданні кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжюка РДГУ, протокол № 1 від 31 січня 2023 р.

Рекомендовано навчально-методичною комісією філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 1 від 01 лютого 2023 р.

Рецензенти:

Гримашевич Г. І., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Чеберяк А. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА : навч.-метод. посіб. із синтаксису складного речення для студентів спец. 014 «Середня освіта (Укр. мова і літ.)», 035 «Філологія (Укр. мова та літ.)» філологічного факультету. Укладачі: О. О. Кузьмич, Т. М. Шкарбан, Н. П. Щербачук. Рівне : РДГУ, 2023. 70 с.

УДК 811.161.2 367.335 (072)
С 91

© Кузьмич О. О., Шкарбан Т. М., Щербачук Н. П., 2023

ЗМІСТ

Переднє слово	4
Практичне заняття № 1. Складне речення як синтаксична одиниця	5
Практичне заняття № 2. Складносурядне речення	9
Практичне заняття № 3. Складносурядне речення (контрольна робота)	12
Практичне заняття № 4. Складнопідрядне речення (загальна характеристика)	15
Практичне заняття № 5. Складнопідрядне речення з підрядною означальною частиною. Складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною частиною	19
Практичне заняття № 6. Складнопідрядне речення з підрядним обставинним	23
Практичне заняття № 7. Складнопідрядне речення з підрядним обставинним (продовження)	27
Практичне заняття № 8. Елементарне складнопідрядне речення (контрольна робота)	31
Практичне заняття № 9. Складне багатокомпонентне речення. Складнопідрядне неелементарне речення	34
Практичне заняття № 10. Складне багатокомпонентне речення із сурядністю та підрядністю	38
Практичне заняття № 11. Безсполучникове складне речення	41
Практичне заняття № 12. Сполучниково-безсполучникове складне речення	44
Практичне заняття № 13. Багатокомпонентне складне речення (контрольна робота за індивідуальними завданнями)	47
Практичне заняття № 14. Період і надфразні єдності	52
Практичне заняття № 15. «Чуже» мовлення і способи його передавання	55
Практичне заняття № 16. Сучасна українська пунктуація	57
Питання гарантованого рівня знань	66

Переднє слово

Складне речення формують дві і більше предикативні одиниці. Така конструкція тісно пов'язана з простим реченням, але відрізняється від нього будовою, розгалуженістю семантичних відношень, характером повідомлення. Відмінність між простим і складним реченням у комунікативному плані виявляється передусім в обсязі передаваної ними інформації, комплексності темо-рема-тичного членування.

Розділ «Синтаксис складного речення» здобувачі вищої освіти опановують у VIII (VII) семестрі. Питання, що становлять певні труднощі в опануванні студентами під час вивчення у шкільному курсі української мови, винесені на лабораторні заняття, усього 8 год. (під час виконання лабораторних робіт можна скористатися методичними рекомендаціями: *Кузьмич О. О. Лабораторні роботи із синтаксису для студентів IV курсу. Рівне, 2010. 38 с.*)

У пропонованому навчально-методичному посібникові подані теми практичних занять, що включають контрольні питання, основну й додаткову літературу, завдання для самостійного опрацювання, методичні поради, головніші дефініції до кожної з тем.

Посібник також містить порядок розбору елементарних і неелементарних складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових речень, конструкцій із різними видами зв'язку, порядок пунктуаційного аналізу, зразки повного синтаксичного розбору, передбачені програмою контрольні роботи, а також питання гарантованого рівня знань.

Завершує курс комплексна контрольна робота, яка включає, зокрема, повний синтаксичний розбір неелементарного складного речення.

Практичне заняття № 1

Тема: **Складне речення як синтаксична одиниця**
(семінар)

Контрольні питання:

1. Проблеми дослідження складного речення.
2. Формально-граматична будова складного речення.
3. Семантико-синтаксична структура складного речення.
4. Комунікативна організація складного речення.
5. Класифікація складних речень.
6. Складне речення й об'єднання речень.

Література

Основна:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ, 1993. С. 63–66, 279–292.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1995. 222 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За ред. І. К. Білодіда. Київ, 1972. С. 310–409.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ, 2010. С. 207–232.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис складного речення : Навч. посіб. Рівне, 2000. С. 4–17.

Додаткова:

1. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ, 1996. 324 с.
2. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням філології : підруч. Для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків, 2017. С. 46–57.
3. Кузьмич О. О., Ричагівська Ю. Є. Синтаксична концепція професора К. Ф. Шульжука. Лінгвістичні студії молодих дослідників : збірник наукових праць пам'яті професора

К. Ф. Шульжука. Рівне : РДГУ. Вип. 8–9. 2017–2018. С. 231–246.

4. Кузьмич О. О., Щербачук Н. П. Мовознавча школа професора К. Ф. Шульжука (до 80-річчя від дня народження). Лінгвістичні студії молодих дослідників : збірник наукових праць. Рівне : РДГУ. Вип. 11. 2020. С. 7–12.

Завдання:

1. Визначити тип складного речення за кількістю компонентів і видом синтаксичного зв'язку (додатки 1, 2).
2. Законспектувати: Шульжук К. Ф. Проблеми типології складного речення. Мовознавчі студії : Зб. наук. праць РДГУ. Рівне, 1999. Вип. 7. С. 10–14; Шульжук К. Ф. Складні елементарні і багатоконпонентні речення. Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Донецьк, 1996. Вип. 2. С. 31–35.

Методичні поради. Складне речення по-різному тлумачилось у мовознавчій літературі. Окремі мовознавці його розуміли як сполуку простих речень або як єдине зв'язне ціле (перша пол. ХХ ст.); виокремлювали як специфічну ознаку складного речення його комунікативну організацію (середина ХХ ст.).

Останнім часом складне речення тлумачиться як структурна, семантична й інтонаційна єдність: «**Складне речення** – синтаксична конструкція, що складається з двох і більше предикативних одиниць, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком, і являє собою семантичну та комунікативну єдність» [4, с. 211].

Проблемним у мовознавстві є питання про статус безсполучникових конструкцій: їх розглядають або у межах складносурядних і складнопідрядних речень (*І. Вихованець*), або як противагу сполучниковим (*О. Мельничук, А. Грищенко, С. Дорошенко*).

Певною неусталеністю позначена термінологія неелементарних (багатоконпонентних, поліпредикативних,

поліпропозитивних, полізв'язкових, складних конструкцій, речень із різними видами зв'язку й под.) складних речень.

Головнішими дефініціями теми є: формально-граматична будова, семантико-синтаксична структура, комунікативна організація, елементарне складне речення, неелементарне складне речення.

Додаток 1

1. *Страшні слова, коли вони мовчать,
Коли вони зненацька причаїлись,
Коли не знаєш, з чого їх почать,
Бо всі слова уже були чиймись* (Л. Костенко);
2. *Сичі в гаю перекликались,
та ясен раз у раз скрипів* (Т. Шевченко);
3. *Хто забуде край свій рідний,
так про того і пиши:
то такий, як старець бідний,
і нема в його душі* (Г. Чупринка);
4. *Нічного вітру теплий подих,
і ясні зорі угорі,
і віддзеркалені у водах
на узбережжі ліхтарі* (Н. Забіла);
5. *Та сам я шукав не істини модні —
розшукую в хаосі власну особу* (М Руденко);
6. *Гаї шумлять — я слухаю,
хмарки біжать — дивуюся* (П Тичина);
7. *І стежечка, де ти ходила,
колючим терном поросла* (Т. Шевченко);
8. *А я додаю: любити можна
поезію в добу ракет,
бо, дивна річ, людина кожна
якоюсь мірою поет* (М. Рильський);
9. *Поважаймо кожну мить,
бо вона помре і вже ніколи не повториться* (Я. Корчак).

